

MUSTAFO KAMOL ATATURK: AYOLLAR HUQUQINING POYDEVORINI QURGAN YETAKCHI

Obidova Ruxshona Vohid qizi

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Sharq sivilizatsiyasi va falsafa fakulteti

Turkiya tarixi yo'nalishi

Turk-ingliz guruhi 3-bosqich talabasi

obidovaruxshona56@gmail.com

Ilmiy rahbar: I.B. Xudoynazarov

Annotatsiya: Ushbu maqolada turk ayolining tarixiy jarayonlardagi mavqei va unga ta'sir etgan omillar yoritilgan. Islomdan avvalgi davrda ayollar erkaklar bilan teng huquqli bo'lib, harbiy va siyosiy hayotda faol qatnashganlar. Islom dini va Vizantiya ta'siri ostida ayollarning ijtimoiy hayotdagi roli cheklana boshlagan, kiyinish erkinligi kamaygan, ko'pxotinlilik va shariat asosidagi ajrimlar ayollar mavqeini pasaytirgan. Shunga qaramay, qishloq ayollari ishlab chiqarishda faol bo'lishgan. Mustaqillik urushi davrida esa ayollar milliy harakatlarda faol ishtirok etganlar, jangchilardan tortib, yordam tashkilotlarigacha turli sohalarda kurashganlar. Mustafa Kamol Otaturk bu xizmatlarni e'tirof etib, islohotlar orqali ayollarga ta'lim, erkinlik va jamiyatda tenglik huquqlarini bergan.

Kalit so'zlar: Hakan, xatun, konstitutsiyaviy davr, Mustafa Kamol Otaturk, Kuvayi Milliye, maorif kongresi.

Tarix davomida turk ayolining mavqeida muhim o'zgarishlar yuz berdi. Erkak va ayol tengligi haqida gapirishimiz mumkin bo'lgan Islomni qabul qilishdan oldin ayollarning profili - ot minish, o'q otish, jangchi; ayol ham qasrning qo'riqchisi, hokim va kofirdir. Davlat hokimiyati "hakan" va "xatun"da teng yig'ilgan, ziyofatlarda birga o'tirgan, urush va tinchlik qurultoylarida qurultoy va marosimlarda sajda qilgan. O'troq tartibga o'tish va islom madaniyatining ta'siri bilan turk ayolining mavqei va ijtimoiy hayotida jiddiy o'zgarishlar yuz berdi, ayollar ijtimoiy hayotdan uzoqlasha boshladilar¹. Istanbulning fath qilinishi va Vizantiya imperiyasining ijtimoiy hayotining ta'siri bilan ayollarning zig'ir matolari va ro'mollari keng tarqalgan kiyimlarga aylandi. Bunday kiyim uslubi va komendantlik soati butun mamlakat bo'ylab qoidaga aylantirilgan va farmonlar bilan amalga oshirilgan. Ayollarni ijtimoiy hayotdan ajratgan yana bir omil ko'pxotinlilik olib kelgan psixo-ijtimoiy muammo edi. Ijtimoiy hayotda to'liq islom shariati tamoyillari asosida tashkil etilgan taloq

¹ Arayıcı. Ali (1999). Kemalist Dönem Türkiye'sinde Eğitim Politikaları ve Köy Enstitüleri. S. 34-35

ayollarning roziligiga ham, nikohga ham bog'liq emas edi². Biroq qishloqda yashovchi ayollarning ahvoli boshqacha edi. Ular dalada ishlab ishlab chiqarishga hissa qo'shgan, xo'jalik hayotiga aralashgan.

Usmonlilar imperiyasida ayollar, II Konstitutsiyaviy davr, Yevropadagi voqealarni misol qilib olib, jamiyatda qoidalariga to'g'ri kelmaydigan talablar bilan chiqishdi. Ozodlikka chiqarilishi, jamiyatning ikkinchi yarmi sifatida qabul qilinishi, jamiyatda munosib mavqega ega bo'lishi, siyosiy va mehnat hayotida ishtirok etishi kerak bo'lgan bu talablar Mustafa Kamol Otaturk tomonidan mustaqillik urushidan keyin amalga oshirilgan islohotlar bilangina qondirildi. Bu talablarning barchasi amalga oshishi uchun Mustafa Kamol Otaturk boshchiligida mustaqillik uchun kurash g'alaba qozonishi kerak edi. Binobarin, Mustaqillik urushida g'alaba qozonishda ayollarning o'rni katta bo'lgan. Xalqdan yordam so'rab Kuvayi Milliye (xalq qo'shini) uchun pul va yordam materiallari yig'uvchi uyushmalar tuzgan ayollar guruhlarini paydo bo'ldi. Bundan tashqari, sulton hukumati, til biriktiruvchi davlatlar va ba'zi xalqaro tashkilotlar vakillariga norozilik telegrammalarini yuborish uchun uyushtirilgan. Ulardan eng faoli Sivas Kongressi va Kayseri, Nig'de, Bolu, Amasya, Erzinjon, Burdur, Kangal va Pınarhisar kabi markazlarda bo'limlarini ochgan Anadolu Ayollar Mudofaa Jamiyati, yana biri Asri Ayollar Jamiyatidan keyin Sivas gubernatori Reshit Poshoning rafiqasi Melek tomonidan tashkil etilgan. Ayollarning Mustaqillik urushiga qo'shgan eng muhim hissalaridan yana biri shundaki, ular asosan qishloq ayollari va zobit xotinlari bo'lgan dushmanga qarshi kurashdilar. Fatma Onboshi, Kara Fatma, Elifchik, Fatma Seher, Tayyar Rahmiye, Hatice Xatun, Gördesli Makbule, Asker Salme Hanim, Ayshe Hanim, Yemine Vardarli, Adile Onbaşı, Nezahat shular jumlasidandir³. Mustafa Kamol Posho, ayollarning mustaqillik urushiga qo'shgan hissasiga "Men Anadolu ayollaridan ko'ra ko'proq harakat qildim, millatimni ozodlik va g'alabaga olib borish uchun Anadolu ayollari kabi harakat qildim"- dedi. Mustafa Kamol Otaturk turk ayolining Mustaqillik urushidagi muvaffaqiyati tufayli, "Turk ayoli urush yillarida mamlakatga katta yordam berdi, u ham hamma kabi aziyat chekdi. U bugun ozod bo'lishi, bilim olishi, maktablar ochilishi, mamlakatda erkaklar bilan teng mavqega ega bo'lishi kerak. Uning bunga haqqi bor" dedi. U ayollarni munosib joylarga yetkazish uchun nima qilish kerakligiga ishora qildi.

Aholining savodxonlik darajasi 10 foizni tashkil etgan yangi tashkil etilgan davlatda ayollarda ancha past bo'lgan bu ko'rsatkichni bartaraf etish asosiy maqsad qilib belgilangan edi. Shu maqsadda 1928-yil 1-noyabrdan boshlab "Lotin harflari"ga o'tish ta'minlandi. Shu maqsadda mamlakatda barcha fuqarolarga, erkaklarga va yangi harflarga o'rgatish maqsadida safarbarlik e'lon qilindi. 1929-yil 1-yanvarda ayollar va millat maktablari ochildi. Xalqni savodli qilish maqsadida 1928-1937-yillarda Turk

² Akyüz, Yahya (2001). Başlangıçtan 2001'e Türk Eğitim Tarihi. İstanbul: Alfa Yayınları. S.56

³ Ataay, Aytekin (2015). "Bir İnkılap Yapıtı Olarak Medeni Kanun". İstanbul Üniversitesi S.98-104

jamiyatida, jamoat markazlarida va jamoat xonadonlarida savodxonlik kurslari tashkil etildi⁴. Ta'limga hayotiy masala sifatida qaralgan tuzumning o'rnatilishidan oldingi davrda mamlakatni ishg'oldan qutqarish uchun kurash olib borilgan bo'lsa, boshqa tomondan 1921-yil 15-iyulda Anqarada "Maorif kongressi" bo'lib o'tdi. 250 dan ortiq ayol va erkak o'qituvchilar yig'ilgan qurultoyda boshlang'ich va o'rta maktab o'qituvchilari o'qituvchilari bir joyga to'plangan, ammo qurultoyda boshlang'ich va o'rta maktab ta'lim dasturlari muhokama qilindi va erta muhokama tugadi⁵.

Maorif Qurultoyidan keyin 1924-yil 3-martda 430-son bilan parlamentda qabul qilingan "Tevhid-i Tedrisat" qonuni Kongressdan so'ng ta'lim sohasida birinchi bosqichda jadal o'rganish maqsadida amalga oshirilgan innovatsion ta'lim birligiga erishishga qaratilgan. Maorif vazirligi va Usmonlilar imperiyasidagi madrasa va diniy maktablarga qarashli; Sultoni, Rushdiye, Idadiye kabi o'rta ta'lim muassasalari va Iptidai kabi boshlang'ich ta'lim muassasalari mavjud edi. Ayni paytda ayollar siyosiy va ijtimoiy hayotda ishtirok etish uchun turli urinishlar qildilar. Bu faoliyatlardan biri 1923-yilda Nezihe Muhuttin boshchiligidagi "Ayollar Xalq partiyasi" ning tashkil etilishi edi⁶. Viloyat Firkaning faoliyatini ma'qullamagach, Turk ayollari jamiyatining nomi nizom o'zgarishi bilan o'zgartirildi va uning tashkil etilishidan maqsad bu safar, gubernatorlik uning mavjudligini davom ettirishga rozilik berdi. "Intellectual va ijtimoiy sohalarda ayollikni ko'tarish va zamonaviy va yetuk darajaga erishish uchun Turk ayollar ittifoqi har qanday narsani isbotlaydigan darajaga erishishga harakat qiladi. Qo'rqoqlik urushining ramziga aylangan turk ayoli, zamonaviy rejimning ramziga aylantirildi va ulardan o'zlariga yangi kimlik berishlari so'raldi. Bu yo'nalishda yangi avlodlarni tarbiyalaydigan turk ayollariga ko'plab huquqlar berildi. Ishchi kuchining bir qismi bo'lgan ayol ijtimoiy hayotda ishtirok etish va qaror qabul qilish mexanizmlarini ishlab chiqish uchun Yevropa va dunyoning ko'plab davlatlaridan oldin bu huquqlarni qo'lga kiritgan edi. Dastlab Mustafo Kamol Otaturk, jumladan Turkiya Respublikasining asoschilari ham qatlarning tartib va uzluksizligini ta'minlash maqsadida yangi davlatni shaxs va tuzumning zamonaviy davr talablari asosida sog'lom shaklda tayyorlashga katta ahamiyat berdilar. Otaturk davrida davlat byudjetining muhim ulushi doimo Maorif vazirligiga ajratilgan. Bundan talabalar. byudjet fan, siyosiy-ijtimoiy fanlar, tasviriy san'at va boshqalarga ta'lim uchun chet elga ketishi mumkin edi. Ular turli sohalarda o'qish uchun xorijga yuborilgan. Bundan tashqari, bu boradagi kamchiliklarni bartaraf etish maqsadida xorijdan mutaxassislar ham Turkiyaga taklif qilindi, Germaniyadan qochgan professorlar mamlakatga taklif qilindi va 1933 yilda ochilgan Istanbul universitetida qatnashdilar⁷. Atrof-muhit

⁴ Başçı, Vahdettin (1999). "Kadının Statüsü Üzerine Bir İnceleme". Atatürk Üniversitesi B. 24

⁵ Başgil, A.Fuat (1956). Türk Siyasi Rejimi ve Anayasa Müesseseleri (Ders Notları), İstanbul: Teksir İşleri

⁶ Doğramacı, Emel (1997). Türkiye'de Kadının Dünyü ve Bugünü. Ankara: Türkiye B. 58-67

⁷ Arıkan, Türkan (1984). "Atatürk'ün Türk Kadını Hakkındaki Görüşlerinden Bir Demet (Türk Kadınına Seçme ve Seçilme Hakkı 50.Yıl)". Ankara: TBMM-Türkiye Büyük Millet Meclisi: 1-55.

ta'siriga qaramay, universitet darajasida qiz talabalar soni asta-sekin o'sib bordi, bu erda qiz talabalar erkak talabalar bilan davom etdi.

Ayollarning ishlash huquqi. Otaturk davrida turk ayollari 1935-yilning 22-aprelida “Xalqaro xotin-qizlar kongressi”ga mezbonlik qildilar. Turkiyada boshqa davlatlar bilan ish muhiti yaratib, erkaklar va ayollarni xushnud etgan ayollarimizning dunyoga mashhur ziyolilari, xalqaro tashkilotlarda global o'zgarishlar bilan ayollarning tinchlik va birodarlik ichida borligi haqida gapirila boshlandi. G'arblik ayol sanoat inqilobi bilan uydan tashqarida ish joyini qo'lga kiritishga muvaffaq bo'ldi. Fuqarolik tanlash qonunini qabul qildi va dunyoning turli burchaklaridan turli fikr va munozaralar bilan bo'lsa-da, ovoz berish huquqi va ularning ish hayotida aks etishi bilan ayollar hayotida sezilarli yaxshilanishlarni boshdan kechirganidan keyin qabul qilindi⁸.

Xulosa shuki, urush shiddatli kechgan yillarda Otaturk savodxonligi atigi 10% bo'lgan jamiyatda milliy ta'limga ahamiyat bergan edi. Bu har bir shahar uchun qilingan ishlar natijasida har bir shahar va qishloqda ochilgan Milliy maktablar loyihasiga yo'l ochdi. Bu kampaniyada askarlar, savodxonlar, o'qituvchilar bor edi. Ayniqsa, Jamoat uylari va jamoat xonalari ta'lim kampaniyasiga tayyor edi. O'qimishli onalarning kelajak avlodni tarbiyalashi muhimligini anglagan Otaturk jamiyatning yarmini ozod qildi, qolgan yarmini ta'limdan chetda qoldirishni to'g'ri deb topmadi va shu bilan o'zining inqilobi bilan sivilizatsiyalar rivojida erkak-ayol hamjihatligi muhim o'rin tutadi, degan g'oyani ilgari surdi. Shveytsariya tsivilizatsiya qonunidan misol olib, Turk Sivilizatsiyasi qonuni ayollarni shaxs sifatida qabul qilib, ularga erkaklar kabi teng sharoitlarda jamiyatda ishtirok etish imkoniyatini berdi. Bu imkoniyat xalqaro shartnomalar va ayollarning mehnat hayotiga oid qonunlar bilan qonuniy ravishda mustahkamlandi. Mustaqillik uchun kurash ramziga aylangan ayollar ko'plab mehnat huquqlariga ega bo'ldilar, chunki urushlar tufayli erkaklar soni kamaygan. Ayol, Otaturk davrida sahnaga chiqqan birinchi ayol uchuvchi, birinchi dunyo go'zali unvonlarini oldi. Shu bilan birga, xorijga oliy o'quv yurtlariga jo'natilgan talabalar orasida xotin-qizlar ham bor edi, ular oxir-oqibat o'z vataniga xizmat qilish maqsadida qaytib kelishdi. Shunga qaramay, birinchi siyosiy taqdimotni qo'lga kiritish bilan Yevropadagi zamondoshlaridan oldinda bo'lgan ayollarga mahalliy boshqaruv va parlamentlarda o'z so'zini aytishga ruxsat berildi. Nihoyat, 1935-yilda 18 nafar ayol birinchi marta Turkiya Buyuk Millat Majlisida parlament deputatligiga saylanib, boshqaruv mamlakatlarida o'z so'ziga ega bo'ldi. Respublika davrida shifokor, o'qituvchi, ishbiarmon ayol, diplomat sifatida muvaffaqiyat qozongan ayollar, natijada Otaturk nazarda tutgan ijtimoiy siyosatlar bilan bugungi kunga yetib keldilar. Turk ayollari bu huquqlardan mahrum bo'lgan ko'plab davlat ayollari uchun namuna

⁸ Başgil, A.Fuat (1956). Türk Siyasi Rejimi ve Anayasa Müesseseleri (Ders Notları), İstanbul: Teksir İşleri B. 45-57

bo'ldi. Bu yo'nalishdagi tadqiqotlar dunyoda ayollar huquqlari bilan bog'liq tarixiy o'zgarishlarni yoritib beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ataay, Aytekin (2015). "Bir İnkılap Yapıtı Olarak Medeni Kanun". İstanbul Üniversitesi B. 108
2. Akyüz, Yahya (2001). Başlangıçtan 2001 'e Türk Eğitim Tarihi. İstanbul: Alfa Yayınları.
3. Arayıcı, Ali (1999). Kemalist Dönem Türkiye'sinde Eğitim Politikaları ve Köy Enstitüleri.
4. Doğramacı, Emel (1997). Türkiye'de Kadının Dünyü ve Bugünü. Ankara: Türkiye s. 80
5. Arıkan, Türkan (1984). "Atatürk'ün Türk Kadını Hakkındaki Görüşlerinden Bir Demet (Türk Kadınına Seçme ve Seçilme Hakkı 50.Yıl)". Ankara: TBMM-Türkiye Büyük Millet Meclisi: 1-55.
6. Başçı, Vahddettin (1999). "Kadının Statüsü Üzerine Bir İnceleme". Atatürk Üniversitesi
7. Başgil, A.Fuat (1956). Türk Siyasi Rejimi ve Anayasa Müesseseleri (Ders Notları), İstanbul: Teksir İşleri B. 98
8. Ates, Toktamış (2010). Türk Devrim Tarihi. İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları. B. 120.